

I kommunikationssamfundet er samtalen idealet. Samtalen er sjælden, men når den finder sted, kan den forandre os for altid. Filosof Arno Victor Nielsen efterlyser en samtalefilosofi, der kan forklare de tegn i tiden, der peger i retning af et samtalsamfund.

Samtale som ideal – ikke idyl

* Vi sidder over for hinanden i haven ved Institut for pædagogisk filosofi, en mindre rød murstensbygning i tre etager ved Danmarks Pædagogiske Universitet. Jeg med min båndtager og Arno med sine ark med egne notater og udklip fra bøger og internet. Papirerne omhandler pædagogik, medier og konversationskunst. Om de store filosofers bud på samtalsens natur. Navne som Ricœur, Habermas og Heidegger, den sene Wittgenstein og frem for alt Gadamer går igen flere steder.

Men det er ikke her i solen på bænken i haven, historien begynder. Det startede med, at jeg sendte en mail til Arno Victor Nielsen, hvor jeg spurgte, om han havde lyst til at medvirke i en artikel i Asterisk om 'samtaler'.

Halvanden time efter lød svaret, at det ville han gerne. Han forklarede samtidig, at han var tilhænger af at være ordentlig forberedt, og nu, hvor vi mødes tre uger efter, er de 17 tætskrevne sider det fysiske bevis på hans forberedelser.

Det var egentlig meningen, at interviewet skulle handle om den hyggelige samtale, hvor ingen modsiges hinanden af frygt for at ødelægge den gode stemning – den vellykkede konversation med svinger er vel det bedste eksempel på den form for dialog. Men Arno Victor Niensens skanning af filosofiens kilder har givet ham en erkendelse, han ikke havde ventet – og det bliver derfor interviewets udgangspunkt:

»Det har været en øjenåbner for mig at opdage, at der næsten ikke findes en samtalefilosofi. Al den filosofi, som især pædagoger elsker, nemlig eks-

stensfilosofi, handler om mennesker, der møder hinanden. Men det handler ikke om at samtale med hinanden. De franske filosoffer Maurice Merleau-Ponty og Paul Ricœur har ingen samtalefilosofi. Jürgen Habermas, der lavede kommunikationsfilosofien, har ikke skyggen af en samtalefilosofi. Jeg har ikke bemærket det tidligere, men det er interessant, at der kun findes ganske lidt om samtalen inden for filosofi,« siger Arno Victor Nielsen.

Mere end meddelelser

Fælles for de fleste filosofiske bidrag er, at de betegner kommunikation som sproghandlinger, men de mangler at begribe selve interaktionen. Forklaringen kan ifølge Arno Victor Nielsen være, at filosofierne selv ikke er fortrolige med samtalen.

»De docerer, og det på trods af at det at tænke er at føre samtale med sig selv. For at være en god filosof skal man kunne føre en samtale med sig selv, og det kan de færreste. Tænker man efter, kræver det en selvobjektivering af enorme dimensioner. Derfor er jeg glad for, at jeg er blevet præsenteret for emnet samtale – fordi det har givet mig noget at tænke over«.

Ifølge Arno Victor Nielsen fastslog Martin Heidegger, at sprogets egentlige væsen er at samtale. Heidegger mente, at sprog kan bruges til at kommunikere eller informere med. Men en samtale handler om mere end at informere eller kommunikere, forklarer Arno Victor Nielsen.

Til sammenligning udviklede den østrigske eksistensfilosof Karl Jaspers noget, der minder om en

samtalefilosofi, fordi han bestemte forholdet mellem to personer i en samtale som en kærlighedskamp, hvor det ikke handlede om at blive enige – men om at kæmpe med hinanden. Helt så langt er Paul Ricœur ikke nået, mener Arno Victor Nielsen.

»Ricœur ville gerne være samtalefilosof ved at kritisere strukturalismen, der mente, at mennesket bare var talemaskiner. Ricœur indvendte, at det var subjekter, der talte – det talende subjekt. Men Ricœur kender ikke til samtalen. Han kender kun tiltalen, han taler til nogen, og det kvalificerer det ikke til at være en samtale,« siger han og fortsætter:

»En virkelig samtalefilosofi finder vi hos Hans Georg Gadamer. Han citerer et sted digteren Hölderlin: 'Seit ein Gespräch wir sind' (Vi er en samtale). Descartes' berømte udsagn 'cogito ergo sum' (Jeg tænker, altså er jeg) erstatter Gadamer med 'communico ergo sum' (Jeg samtaler, altså er jeg). Samtale er ikke bare en kommunikationsform blandt andre. Det er gennem samtalen, vi bliver mennesker og finder sammen og skaber samfund.«

»Kendetegnende for samtalen er jo, at det talende subjekt forsvinder, fordi samtale er overskridelse af selvet. At samtale er at glemme sig selv. Det sker, når to personer bliver ét gennem et fælles tredje 'vi'. Det er en selvoverskridende handling, som vi kender det fra Bibelens pinseunder, hvor disciplene begyndte at tale i tunger. De bliver ekstatiske delagtiggjort i et fælles tredje. De taler ikke hvert deres sprog, men er forenede i et tredje sprog.«

*Kommunikation handler om udveksling af tegn.
Samtale er derimod noget, de færreste kan.*

► Venner og ægtefolk

Arno Victor Nielsen mener, at i kommunikations-samfundet er samtalen det fine, det ædle, idealet. Snak, skænderier og kommunikation er forfalds-former af samtalen.

»Samtale er noget, de færreste kan. Mange mennesker lærer måske at kommunikere, men det er ikke sikkert, de har evnen til at samtale. Kommunikation handler jo bare om at udveksle tegn. Mennesker, der har prøvet at føre en ordentlig samtale, kan bagefter ikke huske, hvem der sagde hvad. Men det er netop pointen, fordi man arbejder på et fælles projekt, hvor man undersøger et eller andet. Det handler om at lege og udforske frem for at kæmpe for at få ret. Samtale handler om at forsøge at blive klogere ved hjælp af hinanden.«

»De fleste videnskabsfolk taler som en bog, fordi de tror, at det er bevist på, at de er forskere.«

Som eksempel nævner Arno Victor Nielsen, at ægtefolk ikke samtaler med hinanden. Det kan de simpelthen ikke. Ægtefolk meddeler sig til hinanden. Det er kun venner, der kan føre en rigtig samtale, fordi det forudsætter en vis distance.

»Man kan sige, at ægteskab er intimitet uden samtale, mens venskab er samtale uden intimitet.«

Konversationens kunst

Historisk set er den høviske kultur ved de europæiske hoffer fra renæssancen og frem til den franske revolution det bedste eksempel på konversationskunst i ordets bedste betydning, mener Arno Victor Nielsen. I den høviske kultur dyrkede man samtalen, der var værdsat som en selvstændig kunst. Det vigtigste var for eksempel ikke at se teaterstykker eller besøge kunststudstillinger. Det vigtigste var at konversere om

kunsten bagefter. I den borgerlige epoke gik konversationskunsten til grunde, da aviser og tidsskrifters anmeldere overtog rollen som kunstfortolkere - og kritikere. Resultatet blev en monologisering af konversationskulturen, og offentligheden blev professionaliseret og kommercialiseret.

Samtalen trænger sig på

I dag taler udviklingen for, at vi bevæger os i retning af et samfund, hvor samtalen bliver mere central, mener Arno Victor Nielsen. I politik, pædagogik og videnskab ser han mange tegn på, at et samtale-samfund trænger sig på.

»Det skal vi være glade for. Det er ikke nogen tilfældighed, at samtalekøkkenet de senere år har været en af de store sællerter i dansk boligindretning. På grund af den monologe skriftkultur havde vi næsten mistet evnen til at lytte,« siger Arno Victor Nielsen.

Et eksempel på en institution, hvor samtalen kan få en renæssance, er skolen, hvor lærerens rolle skifter karakter fra klasseunderviser til en rolle som vejleder. Det betyder, at pædagogikken bevæger sig i retning af, at læreren og eleven skal samtale.

»Når undervisningen skal være differentieret, er det umuligt for læreren at undervise den enkelte elev. Derfor bliver undervisning nødt til at blive til samtale, hvor læreren bliver vejleder og coach. På samme måde som vi på arbejdsmarkedet ser personaleledelse gennem samtale frem for udstedelse af ordrer, kan man sige, at den manipulative pædagogikens periode er slut og afløses af samtalepædagogikken. Det er i hvert fald idealet.«

Arno Victor Nielsen fortæller, at udsigten til, at samtalen får en større rolle, stemmer overens med, at vi startede med den orale pædagogik i antikken, middelalderen og renæssancen. I oplysningstiden blev pædagogikken bundet til skriftlige medier i

form af skolebøger og tavleundervisning. I dag giver det ikke længere mening at binde pædagogik til skriftmediet. I stedet fører den moderne teknologi pædagogikken tilbage til den orale pædagogik, fordi læsning og skrivning bliver sekundært i forhold til kommunikation og tale.

Netop fremkomsten af nye interaktive medier betyder, at der bliver sat punktum for den monologiske tidsalder, som især bogen var eksponent for. Takket være internettet kan alle være modtagere og afsendere. Afsenderprivilegiet tilhører ikke længere de få som i Gutenbergepokens storhedstid. Alle kan i princippet offentliggøre deres tanker og følelser på internettet – og modtage reaktioner fra andre.

Også i videnskabens verden vil der komme flere eksempler på videnskabelig produktion gennem samtale, mener Arno Victor Nielsen. For eksempel var Gilles Deleuze og Félix Guattari sammen om at skrive hovedværket 'Hvad er filosofi?'

»Det, vi læser i bogen, er de to filosofers samtale. Bogen er springende og associativ og dermed ikke opbygget efter de gængse regler for, hvordan man strukturerer en tekst,« siger Arno Victor Nielsen, der mener, at det giver mening at arbejde på den måde.

»Den egentlige videnskabelige proces ligger i samtalen med kollegerne, hvor man får idéer til forskning, som man efterkontrollerer og publicerer. Det kreative opstår i samtalen med kolleger i forskerfællesskaber.«

Taler som en bog

Samtalen, dialogen og mundtligheden hører dog fortsat til undtagelserne i videnskabens verden, hvor skriftkulturen og dermed monologen stadig hersker.

Resultatet er, at de fleste videnskabsfolk taler som en bog, fordi de tror, at det er bevist på, at de er forskere, siger Arno Victor Nielsen.

»Men der jo ikke længere nogen, der lader sig im-

ponere af folk, som snakker i lange indholdsløse sætninger, som læger for eksempel gør,« siger Arno Victor Nielsen, der mener at videnskabsfundets faldende status betyder, at videnskabsfolk skal blive bedre til at tale med mennesker.

»At samtale er at glemme sig selv.«

»Vi, der kalder os forskere, er nødt til at lære at tale et menneskesprog, hvilket egentlig er et paradoks. En forsker er netop en person, som får monopol på et område ved at lære et umenneskeligt sprog. Selv om statsminister Anders Fogh Rasmussen havde sine egne motiver til at gøre op med eksperter og smagsdommere i sin nytårstale, vil jeg gerne se det positive i opgøret med besværgelseskulturen. Det er en kultur, der opstod med skriften, de skriftkloge og dem der havde monopol på at meddele sig. Den voksende demokratisering betyder, at vi ikke gider umyndiggørelsen. Vi ved godt, at det handler om et magtspil, når nogle mennesker har problemformuleringsprivilegiet. Økonomer har for eksempel eneret på en del af tilværelsen, fordi ingen andre forstår dem. Det betyder ikke, at de nødvendigvis taler sandt, men blot at de har fået et privilegium. Som filosofen Ulrik Beck skriver i sin bog om risikosamfundet, har mennesket mistet retten til at føre monologer, fordi offentligheden er blevet klar over, at afsenderen selv er en del af risikoen,« siger Arno Victor Nielsen, der understreger, at samfundet selvfølgelig fortsat har behov for eksperter, der sætter sig ind i tingene. Men demokratiseringen betyder, at man ikke uden videre tager deres ord for gode varer.

»Det ville selvfølgelig være rart, hvis vi kunne overlade det til eksperter, så folk kunne beskæftige sig med vigtigere ting. Men det kan man ikke længere.«

Hvis problemformuleringsprivilegiet betvivles, og internettet betyder, at alle bliver afsendere og mod-

tagere af information, forsvinder det overblik vel, som skriftkulturen kunne give ved at fordybe sig i et bestemt univers eller fagområde?

»Der har jo aldrig været noget overblik. Men fag-idiotien viser, at eksperterne bliver dummere og dummere, fordi de graver sig ned i snævre fagområder. Befolkningen ved godt, at eksperternes udsagn kun er sande inden for en bestemt kontekst. Det er derfor, offentligheden forsøger at vise, at det kun er udtryk for et begrænset perspektiv på verden, hver gang der kommer nye undersøgelser.«

Et farligt projekt

Hvad angår udsigten til, at netværkssamfundet kan udvikle sig til et samtalesamfund, erkender Arno Victor Nielsen, at han kan komme til at lyde for optimistisk. Men samfundet er nødt til at gå den vej, ellers går vi til grunde. Ekspertkulturens undergang bør og skal føre til offentlighedens opgang, og her er samtalen idealet. Det betyder dog ikke, at samtale skal være idyl – behagelig og uden knaster.

»En samtale er mere end bare at bekræfte hinanden. Der findes to ekstremer, der kan ødelægge en samtale. Det ene er at ville nedgøre eller ødelægge hinanden. Det andet er, at man blot bekræfter hinanden. Der findes en tredje vej, hvor man bekræfter den anden i, at han kan blive bedre og klogere. »Hør på mig, og så hører jeg på dig, og så flytter vi os et sted hen, som vi på forhånd ikke har bestemt«. Det gør naturligvis en samtale til et farligt projekt – for tør vi overhovedet blive forandret? Det er ikke sikkert.«▲

Jakob Albrecht
jaal@dpu.dk

Lektor Arno Victor Nielsen
Institut for pædagogisk filosofi
Danmarks Pædagogiske Universitet